

Lezen volgens Augustinus

Noord-Afrika maakte in de tijd van Augustinus (354-430) deel uit van het Romeinse Rijk. In die laatromeinse tijd behelsden vorming en opleiding inhoudelijk vooral de Latijnse taal en literatuur, met ook een sterke praktische kant, scholing in welsprekendheid. Het ideaal was het kunnen spreken en schrijven zoals de ‘klassieken’. Veel leerlingen kenden aanzienlijke gedeelten van oude schrijvers als Cicero, Vergilius, Sallustius en Terentius uit het hoofd. Er werden ook voordrachtswedstrijden gehouden, en Augustinus was verzot op toneel, hij genoot van het theater. Hij spreekt er vol inlevingsvermogen over.

De klassieken of ‘ouden’ stonden model voor het zich goed kunnen uitdrukken, tot op het hoogste niveau. Ze vormden een bron van inspiratie, en dat niet alleen literair maar soms ook religieus. Allegorische interpretaties waren niet zeldzaam. Begaafd als hij was, heeft Augustinus deze Latijnse, literaire cultuur van harte ingedronken. Dat was ook wat zijn ouders wilden. Zij waren niet rijk, maar hadden er alles voor over om hun zoon te laten studeren. Toen de financiële middelen ontbraken en Augustinus zijn studie moest opgeven, sprongen anderen bij, zodat hij een jaar later zijn studie kon voortzetten en afmaken. Hij voelde zich volkomen thuis in de geschriften van de Latijnse klassieken. Grieks kende hij ook en hij heeft er zich later nog wat meer op toegelegd, maar zijn kennis ervan bleef onvoldoende om zich gemakkelijk actief in die taal te bewegen.

In het eerste boek van zijn *Belijdenissen*, geschreven toen hij eenmaal bisschop was, geeft hij zijn gedachten over zijn schooljaren en zijn studietijd. Hij is kritisch over de discipline op school, over de banale inhoud van literatuur en

toneel, en over zichzelf, omdat hij gewoon liever speelde. ‘Het was verkeerd om niet genoeg aandacht te besteden aan schrijven en lezen en nadenken over de stof.’ Maar het hele onderwijssysteem miste een goed fundament, zegt hij. ‘Dat ik liever voetbalde betekende alleen maar dat ik niet snel genoeg de stof leerde beheersen om later veel erger spelletjes uit te halen.’ En dat voorbeeld gaven hem zijn docenten, evenals de plaats van de welsprekendheid in de cultuur van zijn tijd.¹

Bij literatuur en toneel ging het om inleving in de gevoelens van personages. Maar om mijn eigen gevoelens, om wat er binnen in mij omging bekommerde zich niemand, zegt Augustinus, en ik had op dit punt helemaal geen kijk op mezelf.²

BELIJDENIS: ZICHZELF LEZEN

Met deze woorden komen we een dimensie van de *Belijdenissen* op het spoor die vooral geldt voor de eerste negen boeken, die sterk autobiografisch zijn. We zien de Augustinus van nu, dat wil zeggen van het moment van schrijven, terugkijken naar de Augustinus van toen. Daardoor lopen in het eerste deel twee lijnen parallel: de ervaring van toen is voorwerp van reflectie voor de Augustinus van nu, maar blijft tegelijkertijd onderscheiden en herkenbaar.

In zijn boek geeft Augustinus regelmatig elementen aan die deze werkwijze toelichten en inhoud geven. Zijn boek wil een *confessio* zijn, een belijdenis, in de tweevoudige zin die dat woord in het Latijn, maar ook in het Nederlands heeft. Het is belijdenis in de zin van bekentenis, van een (al of niet schuldig) tekort, en het is belijdenis in de zin van erkenning, van de grootheid van God. De twee betekenissen kunnen voor Augustinus ook samenvallen, zoals in dit citaat:

Hier liep ik achteraan en hier deed ik aan mee, samen met mijn vrienden, die door mij en samen met mij op het verkeerde spoor waren gezet.

Laat ze hier maar mee lachen, de zelfzekeren, die u, mijn God, nog niet voor hun eigen bestwil op hun gezicht hebt laten gaan om hen klein te krijgen. En laat mij, tot uw eer, ook de daden belijden waar ik in uw ogen geen eer mee inleg. Laat mij dat maar doen, vraag ik u, en sta mij toe met mijn herinnering van nu de paden van toen na te gaan, mijn dwaalwegen, als een offer van jubel voor u.³

Dit vraagt nogal wat, van de auteur en vervolgens ook, zoals Augustinus aangeeft, van een waarachtige lezer – van ons, die het boek niet openslaan uit nieuwsgierigheid, maar om tot zelfkennis te komen. Augustinus noemt deze zelfkennis ook ‘waarheid’.

Moge ik u kennen, u die mij kent. Moge ik u kennen zoals ikzelf gekend word. (...) Immers, u hebt de waarheid lief en wie de waarheid doet komt tot het licht. Ik wil haar doen, met deze belijdenis, in mijn hart tegenover u en met mijn pen tegenover veel getuigen. (...)

Voor uw ogen ligt een mens open met alles wat er in hem omgaat. Zou er dan iets in mij verborgen blijven, ook als ik het u niet beleed? Ik zou u voor mijzelf verbergen, niet mezelf voor u. Nu mijn zuchten bevestigt dat ik geen vrede heb met mezelf, nu straalt u mij toe, bent u mijn vrede, nu geldt mijn liefde u, evenals mijn verlangen. Voor mezelf schaam ik me, ik wijs mezelf af en kies voor u, om vrede te hebben met u en met mezelf vanuit u.

(...) ik kan mensen ook niets naar waarheid zeggen, als u het niet eerst uit mijn mond hebt gehoord. En u hoort het pas van mij, als u het mij eerst zelf hebt gezegd.⁴

Daarom wil ik belijden wat ik van mezelf weet, en ook wat ik van mezelf niet weet. Wat ik van mezelf weet, weet ik door het licht dat u mij geeft, en wat ik van mezelf niet weet, blijft ongeweten tot mijn duisternis wordt als het licht van het middaguur, voor uw aangezicht.⁵

Met deze teksten zijn we op een diep spoor van wat Augustinus in zijn *Belijdenissen* doet: 'de waarheid doen'. Om naar waarheid iets over zijn leven te kunnen zeggen, moet hij wat hij gaat zeggen eerst van God hebben gehoord. Behalve dat hij zijn innerlijk oor te luisteren legt bij God, zijn er de mensen die zijn belijdenis zullen lezen. Zij kunnen niet, zoals God, in het hart van Augustinus lezen. De band met hen is de band van de liefde. De liefde zal hun oor voor hem openen en zal hen doen verstaan.

Dieper dan deze lijn ligt het luisteren naar God, die waarheid is en die Augustinus vraagt om in zijn belijdenis de waarheid te doen. Dit van binnenuit gericht zijn op de waarheid van God is de reden waarom hij heel zijn belijdenis heeft geformuleerd in de vorm van één groot gebed. Regelmatig herneemt hij dit gebed door zijn God opnieuw uitdrukkelijk aan te spreken, of door formuleringen zoals 'voor uw ogen'. In dat gebed ontstaat de ware zelfkennis: 'Van u iets horen over zichzelf is toch niets anders dan zichzelf kennen?'⁶

'VAN U IETS HOREN OVER JEZELF'

Wanneer of hoe hoor je van God iets over jezelf? Augustinus durft dit 'horen' heel direct te verwoorden. De werkelijkheid van dit 'horen' was voor hem een onmiddellijke ervaring, het was voor hem het horen van het woord van de Schrift.

In zijn studietijd heeft hij de klassieke literatuur met volle teugen ingedronken. Hij kende veel teksten van buiten. Het memoriseren van grote stukken tekst was toen overigens een normaal onderdeel van de studie. In zijn geschriften kan hij naar believen allerlei citaten uit de klassieken aanhalen. Toch valt één ding op, namelijk dat hij uit de klassieken alleen citeert ter toelichting. Het gaat zelden of nooit om het onderbouwen van zijn betoog, het gaat hem om illustratie. Voor het onderbouwen van zijn betoog heeft hij een andere bron, en die bron is exclusief: de Schrift.

In zijn *Belijdenissen* komt hij in boek 1 v te spreken over zijn studie. Daar laat hij uitkomen dat zijn studie vooral zelfstudie was, op basis van literatuur. Als hij daar nu, als bisschop, op terugkijkt stelt hij de herhaalde en indringende vraag: 'Wat had ik eraan?' Tekenend is bijvoorbeeld: 'En wat had ik eraan om over de zogenaamde vrije kunsten alle boeken te lezen die ik maar onder ogen kon krijgen, in de tijd dat ik een nietswaardige slaaf was van mijn verkeerde verlangens?' Dit is geen vraag naar theoretisch inzicht, maar naar inzichten waar hij zijn persoon en zijn leven mee kan opbouwen. Dat blijkt uit het vervolg: 'Ik stond met mijn rug naar het licht en met mijn gezicht naar de dingen waar het licht op viel. En zo ving mijn gezicht, waarmee ik waarnam wat door het licht werd beschenen, zelf geen licht.' De voornaamste negatieve factor blijft zijn eigen houding:

Wat ik allemaal zonder veel moeite begreep, u weet het, Heer, mijn God: snel begrip en scherp inzicht zijn een gave van u. Maar ik gaf ze u niet in dankbaarheid terug. Daarom waren ze minder een voordeel voor me dan een nadeel, want ik wilde dit belangrijke deel van mijn vermogens in eigen hand houden, en ik bracht mijn kracht niet onder bij u. Ik ging van u weg naar een ver land om het daar te verspillen aan ontuchtige verlangens. Wat voor voordeel had ik van iets goeds waar ik geen goed gebruik van wist te maken?⁷

Na het lezen van *Hortensius* had Augustinus de Bijbel opengeslagen, maar dat was op een grote teleurstelling uitgelopen. Er wordt wel verondersteld dat de reden daarvan de slechte kwaliteit was van het Latijn van de toen in Noord-Afrika gangbare vertaling. Maar Augustinus geeft zelf aan dat de reden bij hemzelf lag. 'Opgeblazen als ik was, kon ik niets met haar eenvoud... Zij groeit mee met de kleinen, maar ik wilde niet klein zijn.'⁸

De manicheeërs, bij wie hij zich toen had aangesloten,

gaven vanuit hun theorieën een soort onderbouwing aan de problemen die hij met de Bijbel had. Ze overtuigden hem niet, maar de Schrift bleef voor Augustinus een gesloten boek totdat hij in Milaan kwam en daar bisschop Ambrosius leerde kennen. Hij is dan in een diepe crisis. Hij heeft de manicheeërs niet alleen in theorie, maar ook praktisch vaarwel gezegd, en de sceptici kunnen de harts-tochtelijke zoeker naar waarheid die Augustinus is, niet helpen met hun theorie dat de waarheid niet gevonden kan worden. Uit alleen nog literaire interesse – het enige dat ik nog had, zegt hij – ging hij naar de preken van bisschop Ambrosius luisteren. Hij genoot van zijn mooie taal, maar kon niet verhinderen dat ook de inhoud van zijn woorden bij hem naar binnen druppelde. Ongezocht, zelfs ongewild, werd zijn hart voorbereid voor een nieuw verstaan van de Schrift:

Ik kwam wel stap voor stap dichterbij, al had ik daar geen idee van. (...) Dat er voor de mens een weg open ligt naar u, die hoop had ik opgegeven. Tegelijk met zijn (Ambrosius') woorden waar ik van genoot, kwam echter ook de inhoud bij mij binnen die ik niet hoefde. Ik kon ze niet van elkaar scheiden. Ik opende mijn hart om te horen hoe mooi hij het zei, en zo kwam ook bij mij naar binnen hoe waar het was wat hij zei

(...) Dat was met name zo, toen ik een paar keer, of wat vaker, gehoord had hoe hij een moeilijke passage uit het Oude Testament op symbolische manier uitlegde, terwijl ik ze letterlijk had opgevat en daarbij dus onderuit was gegaan. Bij deze geestelijke uitleg van veel plaatsen in deze boeken begon ik een beetje terug te komen van mijn wanhoop (...) En zo leek de katholieke zaak me niet verslagen, zij het ook nog geen duidelijke overwinnaar.⁹

Er was nog een tweede lijn van contact. Augustinus had graag met Ambrosius gesproken over zijn problemen. Iedereen kon bij hem binnenlopen, en zo ging Augustinus ook naar hem toe:

Hij was beschikbaar voor hun problemen en als hij niet met hen bezig was – dat kleine beetje tijd – liet hij zijn lichaam weer op krachten komen met het noodzakelijke voedsel, of zijn geest, door iets te lezen.

Overigens, als hij las, gingen zijn ogen over de bladzijden en speurde zijn hart naar de betekenis, maar zijn stem en zijn tong bleven stil. Als ik bij hem was – want iedereen mocht binnenlopen en het was geen gewoonte om een afspraak te maken – heb ik hem dikwijls zo stil zien lezen en nooit anders. Dan zat ik daar een tijdlang in stilte – want wie zou hem durven storen als hij zo in zijn lectuur verdiept was – en ging dan weer weg.¹⁰

Op het eerste gezicht vertelt Augustinus hier een anekdote, iets merkwaardigs dat hem opviel. De uitleg is niet zo moeilijk: in de oudheid las men hardop, en daar wijkt Ambrosius van af. Maar er is meer aan de hand, zoals Brian Stock opmerkt in *Augustine the Reader*.¹¹ Augustinus merkt op dat deze manier van lezen een gewoonte was van Ambrosius, en hij zegt dat Ambrosius als het ware las ‘met zijn hart’, ‘een poos’, ‘in stilte’. Augustinus liet deze manier van lezen dus op zich inwerken en hij legde groot respect aan de dag voor de man die op die manier las en die hij gewoon niet wilde storen. Hier mogen we er even bij stilstaan dat Augustinus zegt dat hij ook als hij ging luisteren naar Ambrosius’ preken, zijn hart openzette. De aanleiding daartoe was de mooie taal van die preken, maar ongemerkt ging het proces veel verder, veel dieper.

We maken een sprong naar Augustinus in de tuin in Milaan, waar het innerlijk gevecht dat hij met zichzelf is

aangegaan tot uitbarsting moet gaan komen, want de spanning is niet meer houdbaar, niet meer leefbaar. Als hij zich in tranen op de grond werpt, hoort hij een stem die hij niet kan duiden: 'Neem en lees. Neem en lees.' Hij herinnert zich Antonius, die een kerk binnenkwam en zich liet aanspreken door de tekst uit het evangelie die hij daar hoorde. Nu weet Augustinus op zijn beurt dat hij de Schrift moet openen en lezen, de eerste tekst die hij voor zich krijgt. Hij neemt de brieven van Paulus weer ter hand en leest dan 'in stilte'.

Met het verhaal van zijn bekering in de tuin van Milaan tekent Augustinus de grote ommekeer die hij in zijn leven heeft gemaakt. Het is een totale omschakeling. Hij gaf zijn carrière op en zag af van een huwelijk, zoals hij even later vertelt, om met een groep gelijkgezinden terug te gaan naar Afrika en daar te leven als 'armen van God'. Deze omschakeling is, zoals hij in het verhaal aangeeft, in gang gezet door de Schrift en heeft voortaan de Schrift als basis. De tekst van Paulus die hij op dat moment, in stilte, las en op zich liet inwerken is uit de Romeinenbrief:

Laten we daarom zo eerzaam leven als past bij de dag en ons onthouden van bras- en slemppartijen, ontucht en losbandigheid, tweespalt en jaloezie. Omkleed u met de Heer Jezus Christus en geef niet toe aan uw eigen wil, die begeerten in u opwekt.¹²

Deze tekst wekt de indruk zeer weloverwogen te zijn gekozen. Augustinus was al geruime tijd bezig met de brieven van Paulus. Het citaat bestaat uit twee verzen. Het eerste duidt op de periode die Augustinus nu afsluit; het tweede op wat zijn leven van dan af zal zijn: zich bekleden met de Heer Jezus Christus.

Opvallend is verder dat dit citaat over zijn bekering midden in het boek staat. Hier valt het open in twee gelijke delen.

Het in stilte lezen van de Schrift leidt tot overwegend lezen. Daarbij gebeurt wat Augustinus in zijn Regel voor de Gemeenschap zegt naar aanleiding van het gebed: ‘Laat wat uw mond uitspreekt omgaan in uw hart.’ Het werkwoord dat hij hier gebruikt is *versari*, dat ‘heen en weer gaan’ betekent, een betekenis die wij in onze taal herkennen in het woord ‘conversatie’, het heen en weer gaan van gesprek en gedachten. Hierbij krijgen de verschillende kanten van het thema hun kans om aan bod te komen, zich te laten zien en iets met ons te doen. Wij zoeken naar de betekenis van een tekst, naar de interpretatie ervan en omgekeerd interpreteert de tekst ook ons leven; als wij lezen, worden we tegelijkertijd ook ‘gelezen’.

Dat is de achtergrond van de manier waarop Augustinus het verhaal van zijn eigen bekering vertelt en waarom hij kan besluiten: ‘Verder lezen wilde ik niet en hoefde ook niet. Opeens, aan het eind van deze zin, stroomde er zoiets als een licht van zekerheid mijn hart binnen en alle duistere twijfels vluchtten weg.’ Augustinus leidt deze bekering door het lezen en ‘gelezen worden’ zelf in met het voorbeeld van Antonius: ‘Ik had van Antonius gehoord dat hij zich door een tekst uit het evangelie, die hij toevalig hoorde voorlezen, aangesproken had gevoeld als was hij voor hem bedoeld: “Ga uw bezit verkopen en geef het aan de armen, en u zult een schat hebben in de hemel. Kom dan terug om mij te volgen.” Op dat woord had hij zich meteen bekeerd tot u.’

‘DOE ONS NAAR DE HEMEL KIJKEN’: HET FIRMAMENT VAN DE SCHRIFT

In boek XIII van zijn *Belijdenissen* komt Augustinus toe aan een allegorische uitleg van het scheppingsverhaal. Deze wijze van uitleggen geeft hem alle kans gebruik te maken van beelden. Aan de hand van de vele beelden die het

scheppingsverhaal hem aanbiedt, denkt hij na over de herschepping van de mens, over hoe de mens door te geloven in de Schrift en te leven op grond van dat woord, toegroeit naar wat zijn roeping is: beeld en gelijkenis te zijn van zijn schepper. 'Beeld en gelijkenis' wordt een dynamische werkelijkheid, het is een weg die de mens gaat, in geloof, en vooral in het Woord en door de scheppende kracht van de Geest.

Het verhaal zegt dat de eerste man en vrouw door hun zonde ontdekten dat zij naakt waren, en dat God van dierenhuiden kleren voor hen maakte. Dierenhuiden nu werden ook gebruikt om teksten op te schrijven, de vellen tekst werden opgerold en vormden een boekrol. Deze huid komt bij Augustinus in beide beelden voor: het is de grote boekrol waarop de Schrift staat af te lezen, en het is tegelijk het kleed dat God de mensen geeft om niet naakt te zijn. De mens, die door zijn zonde sterfelijk is en niet weet waar hij vastheid vindt, kijkt op naar het kleed van de hemel, het firmament van de Schrift, dat God tegelijkertijd als boekrol en als kleed boven de mensheid en boven de geschiedenis heeft aangebracht:

Wie anders dan u, onze God, heeft voor ons dat firmament van gezag over ons heen gespannen, uw goddelijke Schrift? De hemel zal als een boekrol worden opgerold, nu staat hij als een huid over ons uitgespannen. (...) U weet, Heer, u weet dat u de mensen in huiden hebt gekleed, toen zij door de zonde sterfelijk werden. Daarom hebt u het firmament van uw boek uitgespannen als een huid, dat wil zeggen, uw woorden in hun onderlinge samenhang, die u door de dienst van sterfelijke mensen boven ons hebt geplaatst. (...) Doe ons naar de hemel kijken, Heer, naar het werk van uw vingers. Haal voor onze ogen de wolkensluier weg waarmee u hem bedekt hebt. Daar staat uw getuigenis, dat wijsheid schenkt aan de kleinen. Heer, laat uw lof uit de mond van kinderen en zuigelingen tot volheid komen. Want ik ken geen ander boek dat zozeer afrekenet met de trots, met

de vijand, met wie zich verzet en zijn zonden goedpraat en weigert zich met u te verzoenen. Nee, Heer, ik ken echt geen andere woorden die zo zuiver zijn en mij zo overtuigend hebben gebracht tot mijn belijdenis, die mij mijn nek hebben doen buigen onder uw juk en me ertoe hebben aangezet u te gaan dienen om niet. Geef mij dat ik deze woorden begrijp, goede Vader. Geef het mij, want ik heb mij aan hen onderworpen en voor mensen die zich onder hen plaatsen hebt u ze daar bevestigd.

Er zijn, geloof ik, nog andere *wateren, boven dit firmament*, onsterfelijk, vrij van aards bederf. Laten zij uw naam prijzen, laten de volken boven de hemel u prijzen, uw engelen, die niet hoeven op te kijken naar dit firmament om daar uw woord te lezen en te kennen. Immers, zij zien altijd uw aangezicht en lezen daar zonder lettergrepen die tijd vragen, wat uw eeuwige wil is. Ze lezen, ze kiezen en ze beminnen (*legunt, eligunt et diligunt*). Ze lezen altijd door en wat ze lezen is blijvend. Zij lezen bewust en met liefde uw onveranderlijk raadsbesluit. Hun boek wordt niet gesloten, hun boekrol wordt niet opgerold, want dat bent u zelf en u blijft eeuwig. U hebt hen een plaats gegeven boven het firmament dat u hebt aangebracht boven de zwakke mensen hier beneden. Die moeten naar boven kijken om uw barmhartigheid te leren kennen, die van u spreekt in deze tijd die door u is geschapen. Uw barmhartigheid staat immers te lezen aan de hemel, Heer, en uw trouw hoog in de wolken. Wolken drijven voorbij, maar de hemel blijft. De verkondigers van uw woord gaan uit dit leven over naar een ander leven, maar uw geschriften blijven tot aan het einde van de tijd uitgespannen boven de volken. Ook hemel en aarde zullen voorbijgaan, maar uw woorden zullen niet voorbijgaan. De huid zal worden opgevouwen en het gras waarboven ze uitgespannen staat, zal verdwijnen, met al zijn schoonheid, maar uw woord blijft in eeuwigheid. Nu zien we het in het raadsel van de wolken en in de spiegel van de hemel, nog niet zoals het is. En zo hebben ook wij al deel

aan de liefde van uw Zoon, maar het is nog niet openbaar geworden wat wij zullen zijn. Door het net van ons vlees heeft hij naar ons gekeken, ons zijn glimlach geschonken en ons in vlam gezet en nu volgen wij de goede geur die hij verspreidt. Maar pas wanneer hij verschijnt, zullen wij aan hem gelijk zijn, want dan zullen wij hem zien zoals hij is. Zoals hij is, Heer, dat zal ons zien zijn, maar zover is het nog niet.¹³

Hier hebben we ook enkele woorden gehoord over het gezag van de Schrift. Een van de redenen waarom de Schrift zo'n groot gezag heeft is dat zij na de tijd van apostelen en profeten verbreed is over de hele wereld, zegt Augustinus. De apostelen en profeten, die de Schrift hebben opgeschreven, hoorden tot het volk van de Joden. De Schrift dus ook. Maar na hun dood is de Schrift over de hele wereld gegaan.

‘DAAR BENT U MET ONS IN GESPREK’

In de eerste negen boeken heeft Augustinus verhaald van zijn eigen weg naar het geloof. Daarna is hij in boek x nagegaan wie hij op dit moment is, ‘op het moment van zijn belijdenis’. Twee keer tekent hij een weg om te gaan. De eerste keer is het zijn weg om tot geloof te komen, om de Schrift te kunnen openen en van daaruit te leven. De tweede keer is het een zorgvuldige rondgang door heel zijn innerlijk, het innerlijk van de mens die hij nu is. Hij doet dit aan de hand van de Schrift. Deze rondgang sluit hij af met te zeggen: ‘Waar bent u niet met mij heengegaan, Waarheid, (...) terwijl ik alles met u besprak, zo goed ik kon? Ik zag en huiverde. Niets kon ik beoordelen zonder u.’¹⁴ De rondgang die hij maakt, maakt hij aan de hand van het woord van God in de Schrift, die God voor ons als een firmament boven ons heeft gesteld.

Daar bent u immers met ons in gesprek over het onderscheiden tussen de dingen van de geest en van de zinnen,

een onderscheid als tussen dag en nacht, ofwel tussen zielen die zich wijden aan het rijk van de geest en die zich geven aan wat de zinnen vragen. Het is uw bedoeling om niet meer als enige, in uw verborgen oordeel, onderscheid te maken tussen licht en duister, zoals voordat dit firmament ontstond. Nu uw genade over heel de wereld is geopenbaard, kunnen ook uw geestelijke mensen, zichtbaar op hun eigen plaats aan dit firmament, hun licht geven aan de aarde om onderscheid te maken tussen dag en nacht en om de tijd aan te geven: het oude is voorbij en het nieuwe is daar.¹⁵

Augustinus geeft ons inzicht in zijn weg, in hoe hij die weg is gegaan en nog altijd gaat. Hij biedt geen stelsel aan maar hij geeft ons het parcours in handen voor de weg die wij hebben te gaan. Over de weg die hij zelf is gegaan laat hij geen misverstand bestaan, hij is glashelder over de uitwerking van het woord van de Schrift in degene die zich voor dat woord kan buigen. En zoals Augustinus erkent, God weet hoever ook wij op deze weg al vorderen – God, die ons op deze weg tenslotte ook zal voltooien.

Want ik ken geen ander boek dat zozeer afrekenet met de trots, met de vijand, met wie zich verzet en zijn zonden goedpraat en weigert zich met u te verzoenen. Nee, Heer, ik ken echt geen andere woorden die zo zuiver zijn en mij zo overtuigend hebben gebracht tot mijn belijdenis, die mij mijn nek hebben doen buigen onder uw juk en me ertoe hebben aangezet u te gaan dienen om niet. Geef mij dat ik deze woorden begrijp, goede Vader. Geef het mij, want ik heb mij aan hen onderworpen en voor mensen die zich onder hen plaatsen hebt u ze daar bevestigd.¹⁶

LITERATUUR

Brian Stock, *Augustine the Reader. Meditation, Self-Knowledge and the Ethics of Interpretation*. Cambridge MA: The Belknap Press of Harvard University Press 1996.

NOTEN

- 1 Zie *Belijdenissen* 1,15.
- 2 *Belijdenissen* 7,2.
- 3 *Belijdenissen* 4,1.
- 4 *Belijdenissen* 10,1-2.
- 5 *Belijdenissen* 10,7.
- 6 *Belijdenissen* 10,3.
- 7 *Belijdenissen* 4,30.
- 8 *Belijdenissen* 3,9.
- 9 *Belijdenissen* 5,24.
- 10 *Belijdenissen* 6,3.
- 11 Stock (1996).
- 12 Rom. 13,13-14; *Belijdenissen* 8,29.
- 13 *Belijdenissen* 13,16-18.
- 14 *Belijdenissen* 10,65.
- 15 *Belijdenissen* 13,22.
- 16 *Belijdenissen* 13,17.